

**Emlékkönyv
Kiss András születésének
nyolcvanadik évfordulójára**

Emlékkönyv
Kiss András
születésének nyolcvanadik
évfordulójára

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása
Kolozsvár, 2003

Megjelent

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
az Arany János Közalapítvány a Tudományért
támogatásával

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöksége megbízásából szerkesztette
Pál-Antal Sándor, Sipos Gábor, W. Kovács András, Wolf Rudolf

Felelős kiadó: Sipos Gábor
ISBN 973-8231-32-9

Megjelent a Református Egyház Misztótfalusi
Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdájában
Felelős vezető: Tonk István
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
Korrektúra: Sztranyiczki Mihály
Tördelés: Nagy Andrea

Arslan

W. Kovács András

A levéltárrendező és családtörténész Huszti András

Huszti András jól ismert alakja a protestáns egyháztörténetírásnak és életének főbb állomásait már korábban tisztázta a vele foglalkozó kutatás.¹ Botrányt okozó tételei miatt pályafutását elsősorban a református egyházzal való kapcsolata szempontjából vizsgálták, értékelték jogi munkásságát is, ám történésként annál kevésbé, főleg mert munkáinak nagy része máig kéziratban maradt. Tanulmányunkban életének késői szakaszában a Wass családnál elvállalt levéltárrendezését és az arról írt családtörténeti munkáját kívánjuk bemutatni.²

Életrajzírói szerint Huszton született, valamikor a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején. 1714 és 1721 között a nagyenyedi, majd 1722-től a kolozsvári Református Kollégiumban tanult és onnan tanulmányai kiegészítésére 1727-ben az Odera menti Frankfurt egyetemére ment. Itt két

¹ Életére vonatkozóan időrendi sorrendben az alábbi fontosabb munkák jelentek meg: Török István: *Huszti András, a protestánsok első jogtanára (1733–1742)*. EM III(1886). 265–293. – Török István: *A kolozsvári ev. ref. kollégium története*. Kv. 1905. II. 21–52. (az előbbivel azonos szöveg). – Szabó Károly: *Adalékok az erdélyi ref. egyház történelméhez. Huszti András elitélése 1742-ben*. Erdélyi Protestáns Közlöny VIII(1878). 2–5, 13–17, 26–29, 38–40. – Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. Bp. 1896. 1464–1466. – Barabás Samu: *Erdélyi káptalani tizedlajstromok. Huszti András levele*. TTár 1911. 401–442. – Kolosváry Bálint: *Huszti András erdélyi jogtanár és munkássága 1734–1742*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának Kiadványai. 1910–1912. évi előadások. Kv. 1912. 135–178.; ugyanez megjelent különnyomat formájában is: *Huszti András erdélyi jogtanár és „Jurisprudentia Hungarico–Transilvanica” stb. című munkája (1734–1742)* címmel (Kv. 1914). – Bíró Vencel: *Huszti András diákévei Frankfurtban*. EM XXIII–XXIV(1916–1917). 159–172. – Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Szerk. dr. Ladányi Sándor. Bp. 1977. 271–272. – Életrajzát ezek alapján foglaltam össze. Huszti kéziratban maradt történeti vonatkozású munkái közül néhány Kemény József kéziratgyűjteményében maradt fenn, melyet ma a KvAKt őriz: *Woywodae seu duces et Siculorum comites qui olim serenissimis Hungariae sub regibus Transilvaniam praeclare administraverunt. Ex archivis publicis ac privatis collecti ac descripti per Andream Huszti. Anno domini 1753.* (Huszti kézírása); *Woywodae Transilvani et comites Siculorum. Ex archivis publicis atque privatis collecti industria Andrae Huszti. 1752.*; *Nomina ducum et vice ducum qui olim gloriosissimis regni Hungariae sub regibus provinciam Transilvaniam administrabant. Collecta et decentem in ordinem redacta per Andream Huszti. 1752.*; *Catalogus woywodarum Transilvaniae* (XIX. századi másolatban fennmaradt szövegváltozatok). *Collectio maior manuscriptorum historicorum*. Tomus XXIV. 123^r–144^v. – *Magyarok vezetékei neveiről írt versek s' nevekből meg tetsző igaz eredetek*. *Collectio minor manuscriptorum historicorum*. Tomus XXVI. 184^r–186^v (XIX. századi másolat).

² Ilyen irányú munkásságát Barabás Samu említette legelőször (Barabás: *i. m.* 404.), majd Bíró Vencel jegyezte meg szükségesüen, hogy „rendezte a Vass és Kornis család levéltárát, megírta a Vass és a Haller család történetét” (Bíró: *i. m.* 161.).

munkát is írt, egy teológiai tárgyút, amit 1728-ban nyomtattak ki ugyanott (*Dissertatio theologica de Christo primogenito*), illetve az erdélyi református kollégiumok történetének összefoglalását, amely 1731-ben jelent meg, ugyancsak Frankfurtban (*Origo, incrementum et facies hodierna trium in Transilvania illustrium gymnasiorum reformatorum*). Érdeklődése már ekkor a jogi és politikai stúdiumok felé fordult, hazatérte után pedig – 1733-ban – a kolozsvári Református Kollégium egyik jogtanárává választották. A történettudomány iránti érdeklődését példázza a magyar nyelvű *Ó és új Dácia* c. munkája, mely csak jóval később, halála után, 1791-ben jelent meg Bécsben, és amelyben a kor színvonalán Erdély történetét és néprajzát foglalta össze. Igazi visszhangja azonban az 1742-ben Szebenben megjelent jogi munkának volt (*Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica*), nem annak tartalma, hanem a hozzá csatolt *Oratio* miatt. Ebben támadást intézett néhány dogma, főleg a predestináció és az isteni kegyelem tana ellen, mire a Főkonzisztórium felszólította nézetei visszavonására. Saját tanait megtagadó nyilatkozatát aláírta ugyan, de egy záradékkal, mely szerint ezzel hitvallását nem adta fel. Emiatt – hosszú meghurcoltatás után – elítélték, megfosztották állásától (1742) és ezáltal megélhetési forrásától, valamikor később pedig ki is zárták az egyházból, de 1745-ig megmaradt a református egyházon belül. Valamikor ezután, de legkésőbb 1749-ben katolikus lett. Hivatala elvesztése után kénytelen volt más munkát vállalni és így fogott hozzá egyes erdélyi családok levéltárának rendezéséhez. Nyelvismerete és jogi tanulmányai folytán elsősorban erre vállalkozhatott, de az ide vezető út állomásai nem ismeretesek. Ennek körülményeit ugyan maga Huszti is leírta Bánffy Farkashoz címzett, nyomtatásban nem közölt, de idézett levelében, amely az 1910-es években még fellelhető volt a Bánffy-levéltárban, ma azonban már nem sikerült megtalálni.³ Kortársa, a tudós Bod Péter (1712–1769) cseppet sem hízog módon írt erről az időszakáról. Szerinte hivatala elvesztése után „részegségre adta magát, felesége is elhalván, az urak körüli udvarokban töltötte idejét, holmi genealogika táblákat dolgoztatván a régi levelekből. Változtatta vallását is, a római hitre állván, szerettek néki a károlyvári káptalanban digestor capituli titulussal szép fizetést; de illetlen, alávaló magaviselése, részegeskedése miatt ott sem maradhatván, ismét az udvarokban kezdett időt tölteni; majd minden rendbéli emberektől megutáltatott. Holt meg 1755-dik esztendőben.”⁴

³ „Husztinak a nemesi udvarokban és egyesek szolgálatában töltött idejéből felette érdekes adatokat foglal magában az a levél, melyet 1746. aug. 10-én N-Szebenből intézett br. Bánffy Farkashoz, a gr. Székely Ádám birtokeladása és czélba vett végleges kivándorlása tárgyában. E levél, melynek másolatát Kelemen Lajos kolozsvári tanár úr volt szíves nekem rendelkezésre bocsátani, a gr. Bánffy György-féle levéltárban (EME) található meg.” (Kolosváry Bálint: *i. m.* 177., 1. jegyz.)

⁴ Bod Péter: *Magyar Athenas*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta Torda István. Bp. 1982. 330–331. – Másik kortársa, Hermányi Dienes József (1699–1763) is elítélően nyilatkozott róla: „Huszti András enyedi szálás, természetes szép és jó cántor, kedves

A levéltárrendező és családtörténész Husztiról ismeretes, hogy 1743-ban a Doboka vármegyei Császáriban megírta a Wass család történetét (*Genealogia heroica*⁵ címmel), 1747-ben rendezte a bikali Vitéz család levéltárát, egy évvel később Szebenben megírta a Haller-család történetét⁶, 1749-ben és minden bizonnyal 1750-ben is a gyulafehérvári káptalanban levélkeresői állást töltött be, 1751-ben rendezte a göncruszkai gr. Kornis család levéltárát⁷ és 1754-ben pedig befejezte a Wass család levéltárának az

beszédű tudományra született elméjű deák vala; de halálba bór iszák legény”, „egész héten éj-jel és nappal ivott”, „...lön pápistává és a káptalanbeli requisitorok mellé rendelék scribának, mert a régi barát írásokat jól olvashatja vala”. Hermányi Dienes József szépprózai munkái. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta S. Sárdi Margit. Bp. 1992. (Régi Magyar Prózái Emlékek 9. kötet) 412–413.

⁵ *Genealogia heroica illustris et antiquissimae rerum pro rege et republica inclitissimae gentis Hungaricae per plurima secula domi forisque toga sagoque praeclare, insigniter ac fortiiter gestarum memoria exemplo ac virtute florentissimus, nobilissimae spectabilis ac generosae familiae Wass de Sancto Aegydio ex antiquis gloriosorum Hungariae regum diplomatibus vetustissimis wayodarum Transilvaniae comitumque Siculorum monumentis litteralibus recentioribus serenissimorum Transilvaniae principum documentis authenticis publicaeque fidei archiuorum principatus Transilvaniae capitularium instrumentis memorialibus, omni exceptione maioribus ab anno domini MCXL ad annum usque currentem 1743 chronologico historica methodo adornata. Auctore Andrea Huszti iureconsulto anno domini MDCCXLIII die 31 Martii.* (4°, félbőr kötés, 163 lap, ENMLT, Wass cs lt, 41. doboz, fasc. CI., 5313. sz., a továbbiakban Huszti: *Genealogia heroica*) – Megemlítendő, hogy a munkáról később további másolatok is készültek. Egy 1805-ben készített másolat is, melyet Sükösd György készített, ábránfalvi Ugron István gyűjteményében maradt fenn (4°, a félbőr kötésű kézirat kötetáblájának belső oldalán a tulajdonos ex librise található és ma a Wass család levéltárába sorolták be). Az OSzK pedig egy további másolatot őriz (Fol. Lat. 2338), idézi: Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész. I–II.* Bp. 1970. 763.

⁶ *Stemma illustris antiquaeque, heroicacaeque comitum et baronum in inclity Transilvaniae principatu et amplissimo Hungariae regno, dei optimi maximi gratia florentium familiae Haller ab Hallerstein ab anno domini 1198 quo Henricus sextus Romanorum imperator semper augustus in territorio Franconiae Norimbergensi ad Pegnitzium vicum Hastiludium duodecimum magnifica principum, ducum, comitum, baronum et equitum imperialium exterorumque heroum ibidem praesentium cum pompa et sollempnitate instituerat, secundum radus descendentes rectos et lineas collaterales historico-genealogica methodo electum atque adornatum per Andream Huszti. Cibinii, anno domini MDCCXLVIII.* (4°. A kézirat az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában volt, ma a KvAKt őrizi. Jelzete: Mss. A 3. – A továbbiakban: Huszti: *Haller*).

⁷ *Registrum litterarum et litteralium instrumentorum factum bonorum et iurium totalium et integrarum possessionum, praediorum et portionum possessionariarum tam in inclity Hungariae regno, quam etiam Transsilvaniae principatu existentium habitarum ac titulo quolibet legitimo, illustrem comitum familiam Kornis de Göntz-Ruszka concernentium secundum diversas locorum classes, ordine chronologico collectum. Per Andream Huszti, anno domini MDCCCLI.* (48 oldal, 4°, kolligátum, ENMLT, Kornis cs lt, 6. sz., régi jelzet: Kornis cs lt, Levéltári segédletek, d.; a továbbiakban: Huszti: *Kornis-Registrum*). Részleteket közölt belőle Barabás Samu (*i. m.* 404–405.).

elenchusát.⁸ A bikali Vitéz család levéltára ugyan elveszett, a Haller-levéltár pedig nagyrészt elpusztult, de a Wass-levéltár és a Kornis-levéltár fennmaradt az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában, jelenleg pedig mindkettőt az Állami Levéltár kolozsvári fiókja (Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága) őrzi. A Wass-levéltárnak Huszti által rendezett része, amelyet a mai napig az általa felállított rendben őriznek, kevés veszteséget szenvedett és a levéltárrendezéssel párhuzamosan elkészült a birtokos család történetét tárgyaló munka is. A Kornis-levéltár legrégebbi rendezése is Huszti munkája, ám a levéltár mai rendje csak részben egyezik a Huszti által kialakított renddel, maga az anyag pedig – épp Huszti elenchusának tanúsága szerint – érzékeny veszteséget szenvedett. Levéltárrendezői és ezzel kapcsolatos család-történeti munkássága tehát legjobban a Wass-levéltár példáján szemléltethető.

A családi levéltárak iratanyaga elsősorban birtokjogi (jogbiztosító és peres) iratokat tartalmaz, kisebb részben pedig összeírásokat, magánleveleket, közhivatalt viselt családtagok hivatali működésével kapcsolatos iratokat, számadásokat és számlákat. A kortársak ezekben természetesen nem történeti forrásokat láttak, hanem *gyakorlati* szerepük volt: az oklevelek és az iratok a föld tulajdonjogát biztosították és eszközei voltak a régi birtokhatárok építésben tartásának. Segítségükkel lehetett a jogtalanul elidegenített jószágokat visszaszerezni, valamely ág kihalása esetén pedig a család számára biztosították ennek birtokaihoz való jogosultságot. Egy-egy irat fontosságát tehát az határozta meg, hogy mennyire volt felhasználható perek alkalmával, azaz mekkora jogbiztosító jelentősége volt. A családi levéltár tulajdonképpen a családok birtok- és másnemű jogainak őrzője volt és emiatt az egymást felváltó nemzedékek féltő gonddal kezelték azt. Ennek köszönhető, hogy családi levéltárak szép számban maradtak fenn, de ennek tudható be az is, hogy legtöbbször csak az az irat maradt fenn, amely valóban jogokat biztosított. Újabb birtokok szerzésével és a meglévők kezelésével a családi levéltár anyaga folyamatosan gyarapodott, ezek mellett pedig a birtokperek iratait (idézések, halasztások, tiltakozások, ítéletek) is gondosan megőrizték, hogy a tulajdonjogot még több bizonyíték támogassa. A peres eljárások során gyakran szükség volt iratok előkeresésére, de a családi levéltárak folyamatosan gyarapodó anyagában ez egyre nehezebb volt, noha az egyes iratok hátlapjára tartalmi rájegyzéseket volt szokás vezetni és bizonyára a legtöbb levéltár esetében mindig is létezett valamilyen tartalmi csoportosítás. A jobb

⁸ *Registrum litterarum et litteralium instrumentorum, res, bona et iura possessionaria illustris et magnificae familiae comitum ac dominorum Wass de Czege concernentium in archivo illustris eiusdem familiae conservatorum, repositorum, existentium atque habitorum, iuxta diversos locorum situs ac temporum varias et antiquitates, ordine chronologico digestum, sub cura ac inspectione Adami comitis Wass per Andream Huszti anno domini millesimo septingentesimo quinquagesimo quarto etc. In possessione Császári (164 oldal, 4°, bórbe kötve, Wass cs lt, jelzet nélkül; a továbbiakban: Huszti: *Wass-Registrum*).*

kezelhetőség érdekében a XVIII. században kezdték elenchizálni (lajstromozni) a családi levéltárak anyagát.⁹ Az iratokat tartalmuk szerint tárgyi fasciculusokba csoportosították, amelyek általában egy birtokra vonatkozó iratokat foglalták magukba, ezeken belül pedig időrendi sorrendet alakítottak ki és darabonként jelzetelték, általában számokkal. Az iratról tartalmi kivonat készült, ezt rávezették az oklevél hátlapjára a jelzet mellé és mindkettőt bevezették az elenchesba. Ez nemcsak az iratok gyors előkeresését segítette, hanem az anyagvédelmet is szolgálta, hiszen így már darabonkénti nyilván tartás is volt róluk. Többnyire nem a teljes levéltárat lajstromozták, csak azokat az iratokat, amelyeknek jogbiztosító szerepük volt. Ezek a rendezések általában tartósnak bizonyultak és legtöbbjük máig is érvényben van.¹⁰

A Wass-levéltár leginkább az erdélyi forrásviszonyok között nagyszámúnak tekinthető, mintegy 660 középkori (erdélyi konvenció szerint 1542 előtti) oklevélszövegével emelkedik ki, ami a családi levéltár többi részének méretéhez képest soknak számít. Különlegességét és értékét növeli az is, hogy egy körülbelül 800 éven át folyamatosan gyarapított levéltárról van szó. A levéltár első rendezését Huszti végezte el, a munka megrendelője pedig gr. Wass Ádám (1720–1776), Kraszna és Belső-Szolnok vármegyék ispánja volt, akit talán hivatali tapasztalatai készítettek arra, hogy családi levéltárban ésszerű rendet teremtsen. Utóbbi művelt ember volt, jól tudott latinul és a *Genealogia heroica*-ba írt saját kezű kiegészítései tanúsága szerint érdeklődött a történelem iránt.¹¹ Rettegi György (1718–1786), a Doboka vármegyei naplóíró kismemes, aki szinte minden kortársáról epés megjegyzéseket tett, róla azt jegyezte fel, hogy „jól tanult, igen szép író, értelmes jóféle úriember vala”.¹² A megrendelőt azonban nemcsak a történelem iránti fogékonysága motiválta. A Wass-család történetét minden bizonnyal azért is meg kellett íratni, mert a grófi cím megszerzése (1744) kapcsán¹³ szükség volt egy olyan munkára, amely a familia előkelőségét és régiségét kellőképpen bizonyíthat-

⁹ Fekete Nagy Antal: *A báró Rudnyánszky-család levéltára*. LK XI(1933). 16–57. 22.

¹⁰ Mindezekre lásd: Ember Győző: *A családi levéltárak tagolódása*. LK XXXIV(1963). 149–161.

¹¹ Életére vonatkozóan lásd: Wass cs lt, 5330. sz. (saját kezű önéletírása); Kraszna vm. ispánja (Wass cs lt, 1774: 7219. sz.), Belső-Szolnok vm ispánja (Wass cs lt, 1774: 7199. sz., 1779: 2149. sz.); Huszti: *Genealogia heroica* 84^a–85^a (saját kezű feljegyzése ispáni kinevezéseiről). Jogi és történelmi témájú könyvek vásárlására pénzt adományozott a kolozsvári Református Kollégiumnak (Wass cs lt, 1761: 2643. sz., 1765: 2644. sz., 1773–1777: 2645. sz.).

¹² Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok 1718–1784*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közlésezi Jakó Zsigmond. Buk. 1970. 397.

¹³ A címerbővítést is adományozó, díszes kiállítású grófi diploma a családtag, Wass Ottilia (1829–1917) önálló fondként kezelt irathagyatékában maradt fenn (234. sz.) ENMLT őrizetében. A könyv alakú kiváltságlevél Huszti rendezésekor még a családi levéltár része volt. – L. még Illéssy János–Pettkő Béla: *A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czímer, előnév és honosság-adományozásoknak 1527–1867*. Bp. 1895. 287. Erdélyi királyi könyvek IX. 624.

sa. Huszti kézírata – vagy valamilyen másolata, esetleg kivonata – Bécsbe is eljutott, mert az 1744. november 13-án kiállított grófi diploma, persze a szerző nevének említése nélkül bőven idézi a frissen elkészült családtörténetet. Huszti egyébként a családfa összeállítását, a leszármazás ízenkénti megállapítását tekintette legfontosabb feladatának, de kitért a család tagjai által betöltött fontosabb tisztségek felsorolására is. Munkája 27 középkori oklevél és 18 újkori irat teljes szövegű másolatát tartalmazza, melyeknek eredetije – egy kivételével¹⁴ – mai napig megtalálható a levéltárban. Szinte kizárólagos forrása az általa rendezett családi levéltár volt, bár hivatkozik Pethő Gergely (1570 k.–1629) krónikájára is.¹⁵ A kötetbe utólag közbeiktatott lapokra a megrendelő Wass Ádám másolt be Bonfini *Magyar történetéből* egy, a családdal kapcsolatba hozott részt és két kijegyzést Bethlen Farkas (1639–1679) *Erdély történetéből* is – Wass György tanácsúr, Kolozs vármegyei ispán és szamosújvári kapitány haláláról (1594) és Fráter György mellett feltűnő Wass Ferencről.¹⁶

Az elbeszélés a magyar nemesség eredetének fejtegetésével indul (utal a bibliai Nimród, Góg és Magóg történetére), majd sűrűn hivatkozva Werbőczy *Tripartitumára*, kitér a nemesség jogaira, felsorolja a középkori magyar méltóságokat, az ország báróit, a birtokok fajtáit. A család tulajdonképpeni történetét a második fejezettől tárgyalja és először a Wass családnév eredetét próbálja tisztázni. Bár tudóskodó kitérőt tesz, helyesen állapítja meg, hogy a név testalkatra ('kemény, erős') utalhat, és hogy kezdetben a nemesek nem viseltek családnevet, hanem lakóhelyükről, birtokukról nevezték magukat. Így a Wassok is cegei, szentgotthárdi, szentiváni stb. névvel jelölték magukat, ám – írja – korai okleveles adatok hiányában nem lehet megállapítani, hogy ki viselte legkorábban a Wass nevet.¹⁷ A harmadik fejezetben leírja a címert és barokk pajzsban rajzot is mellékel ehhez, majd az ezt követő fejezetekben ízenként mutatja be a család történetét. A legkorábbi időket nem

¹⁴ 1402. május 2. Huszti: *Genealogia heroica*. 46^f.

¹⁵ Például amikor a Wassok részvételét ismerteti Nagy Lajos király sűrűn ismétlődő hadjárataiban, vagy amikor említi a XVI. században élt Wass Lászlót, az erdélyi királyi javadalmak igazgatóját. Huszti tévesen azonosította a cegei Wass család ilyen nevű tagjával, de óvatossan megjegyezte, hogy tevékenységére vonatkozóan nem talált semmilyen írást a családi levéltárban (Huszi: *Genealogia heroica*, 30^{f-v}, ill. 51^f).

¹⁶ Wass Ádám saját kezű kiegészítései: Huszti: *Genealogia heroica* 32^f, ill. 60^f, 62^{f-v}. Az idézett részek: Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Bp. 1995. 432. (2.9.120), ill. Bethlen Farkas: *Erdély története*. II. A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538–1571). II–V. könyv. Fordította Bodor András. Bp.–Kv. 2002. 152. – Az említett Wass Ferenc kapcsán Wass Ádám Istvánffy Miklós (1538–1615) humanista történetíró *Magyarország történetére* is hivatkozott. További kiegészítéseiként kerültek be a kötetbe feljegyzések nagyapjáról, az 1680-ban meghalt Wass Jánosról, vagy fiáról Wass Dánielről (1744–1811).

¹⁷ Helyesen magyarítja néhány XIV. században élt családtag ragadványnevét. Pl. Acél János – „ob specialem forsam corporis sui supra reliquos fratres robur, aut animi potius duritatem ita nuncupatus”. – „Petrus Wass agnomine dictus Rufus ob crines barbaramque rubram ita nuncupatus” (Huszi: *Genealogia heroica* 28^v, 29^v).

tárgyalhatja, mert – áll indoklásában – a kereszténység felvétele előtt (a görögök és a rómaiak kivételével) a különböző népek nem voltak kíváncsiak a történetükre, de fontos akadály az *oklevelek pusztulása is*. A család legrégebb ismert őse Lób és Tamás, akik III. Béla király korában éltek, és akik az erdélyi Doboka vármegyében birtokadományt kaptak; a családfa levezetését velük indítja, tőlük ered az egész szentgyeydi Wass család. Nehogy az izek számításában tévedjen, leírja a rokonsági fokok számolásának kánonjogi törvényét, majd felsorolja a családot „továbbvivő” ágat, és megállapítja, hogy kortársa, a legidősebb családtag, Wass Miklós (1701–1769), Lóbnak 13. fokú rokona. Minthogy sok esetben az egyes családtagoknak csak pusztá említése maradt fenn, hosszasan sorolja, ki melyik uralkodó alatt gyermekekedett, mikor érték el a férfikort. Valódi életrajzokat természetesen nem írhatott a korai időkre és emiatt általánosságokat jegyzett le: a XIV. század elején élt Miklós csicsói várnagy például *erős, eszes, bátor és derék*.¹⁸ A család történetét megpróbálja az országos eseményekkel összefüggésbe hozni (pl. szól a tatárjárásról), de olyan eseményekről is ír, amelyek valóban kapcsolódnak a család történetéhez (pl. megemlíti I. Károly királynak a tartományurak elleni küzdelmét, vagy I. Lajos hadjáratait). A mű legnagyobb részét azon oklevelek és iratok másolatai teszik ki, amelyeket a család leszármazásának összeállításánál vagy a viselt tisztségek számbavételénél fel tudott használni. Ezeket a bemásolt szövegeket egyenként kielemezte, pontokba szedve a családfa számára nyert adatokat. A tisztségek felsorolását valószínűleg nemcsak a család fontosságának bizonyítására tartotta szükségesnek, hanem azért is, mert más adattal nem rendelkezhetett a korai időkre. A korához közel állókról is, bár róluk már ennél többet tudhatott volna meg, nagyjából csak az általuk viselt tisztségeket jegyzi fel, mi több, néhány személyi adattal (elhalálozások dátumai, feleségek nevei) a megrendelő Wass Ádám egészítette ki munkáját. Levéltári forrásra itt már alig hivatkozik (ilyen kivétel például Wass Dániel [1674–1741] táblai ülnökké történő kinevezése¹⁹), tehát értesülései elsősorban szóbeliek lehettek. Feltehetőleg a családtagok érzékenységére is kellett vigyázzon, és ez különösen érvényes volt az akkor élő három testvérre, Wass Miklóstra, Györgyre és Ádámra. Róluk csak szűkszavúan szól „nehogy az irigység ossza meg őket”.²⁰

Jogtörténeti érdeklődése a kéziraton is megmutatkozott, amikor pl. a Wass családnak adományozott pallosjog kapcsán részletesen tárgyalta a birtokos nemesség joghatóságát a jobbágyaik felett, vagy amikor az öröklés szabályait taglalta.²¹

¹⁸ „Nicolaus itaque dictus Wass professione fuit miles fortis, prudens, audax ac strenuus.” Huszti: *Genealogia heroica* 17^r.

¹⁹ Huszti: *Genealogia heroica* 73^v.

²⁰ Uo. 74^v.

²¹ Uo. 34^r, 45^v.

Huszi összeállításának nagy erénye, hogy a család történetét a levéltár iratai alapján írta meg, vagy – amint ahogy maga mondja el a zárórészben (*Conclusio operis*) – „nem mesékből vagy a csalárd szittyia hagyományokból”²² merített, és emiatt feladatát alapvetően jól oldotta meg. Noha a leszármaszás középkori része helyenként téves és távolról sem teljes, az egyes családtagok által viselt tisztségeket úgyszólván hiánytalanul felsorolta, és ez az, amit korának tudományossága elvárhatott munkájától. Mélyebb elemzések elvégzése vagy társadalomtörténeti összefüggések felvázolása ma már megkövetelhető bármely családtörténeti munkától, de megírásának pillanatában művének szerepe elsősorban a családi hiúság legyezgetése volt.

A kéziratot a Wass család régebben élt tagjainak (képzeletbeli) tollrajz arcképe díszíti, melyeket maga Huszi készített. A sorozat az ősök, Lób és Tamás arcképével indul, de tartalmazza a Husztival kortárs két családtag temperával festett, hitelesnek tekinthető arcképét is. Az egyik maga a megrendelő (Wass Ádám), a másik ennek testvére, a már említett Miklós. A díszes kiállítású kéziratot nyilván nemcsak elkészülte pillanatában tekintették reprezentatív munkának, hanem jóval a kézirat elkészülte után is. Ezt igazolja, hogy két később élt családtag is fontosnak találta, hogy magát megörökítse az utókor számára. A kéziratot tehát kiegészítették, és így került a kötet üresen hagyott lapjaira Wass Miklós (1744–1829) és Sámuel (1754–1812)²³ arcképe is. A tollrajzok kevés kivétellel arcképek, de találunk közöttük egész alakos ábrázolásokat is.²⁴ Néhány arcképnek csak a keretét festette meg, megjelölte a nevet, de maga az arckép már nem készült el, időhiány miatt, vagy azért, mert még előképek felhasználásával sem lehetett egyszerre túl sok, egymástól legalább némileg különböző ábrázolást megrajzolni. A címlapon az 1743. márc. 31-i dátum szerepel, ez valószínűleg a letisztázott kézirat befejeztének dátuma. A Wass-levéltárat ekkorra már rendezhette, de *Registrum*ával csak később, 1754-ben készült el.

Huszi a rendezés során – általában birtokok szerint – 71 tárgyi csoportot, fasciculust alakított ki, ezeket megszámozta, illetve némelyiket a latin és a héber ábécé betűivel jelölte. A fasciculusokon belül az egyes darabokat (okleveleket/iratokat) nagyjából időrendbe sorolta és megjelölésükre hátlapukon numerusjelzetet alkalmazott, illetve mindegyikre rávezette rövid kivonatát, amely a kibocsátó nevéből, a kelet évéből és az irat rövid tartalmából állt, az irat eredeti nyelvén. Ezeket a kivonatokat – a fasciculusonként általában újrakezdődő számjelzetekkel együtt – a már kialakított rendszer szerint beve-

²² *Genealogia heroica* 77^r.

²³ Wass Miklós (1701–1769): 75^r; Ádám (1720–1776): 80^r; Miklós (1744–1829): 87^r; Sámuel (1754–1812): 89^r (Wass cs lt, 5313. sz.).

²⁴ B. Nagy Margit értékelése szerint: „A tanár Huszi András a Wass család levéltárának képes katalógusa, valamint a Hallerek illusztrált genealógiája alapján ítélve ügyes kezű műkedvelő volt, aki azonban a táj- és arcképfestésben otthonosan mozgott.” In: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Művészettörténeti tanulmányok. Buk. 1970. 251.

zette a *Registrumba*. A levéltár élére, az első fasciculusba a határjáró levelek kerültek, majd fontossági sorrendben az egyes birtokokra vonatkozó anyag. Először a Doboka vármegyei, Árpád-kori eredetű birtoktest falvaira (Szentegyed, Mohaly, Szentgotthárd, Pulyon, Cege, Szentiván és Szilvás), illetve – a határperekkel összefüggésben – a velük szomszédos településekre vonatkozó iratanyagot vette számba, majd a XVI. századi szerzemények (Méhes, Sályi, Záh, Velkér, Cikud, Balázsháza, Felsőgyékényes, Mezőbánd) iratai következtek. Négy fasciculust tett ki leányági rokonok elleni perek, és a velük megejtett osztályok anyaga, majd ezt követte a középkor végére elveszett nyugat-magyarországi (Győr és Veszprém vármegyei) birtokokra vonatkozó oklevelek. Őt, vegyes tartalmú fasciculust is kialakított (*Miscellanea*), az Anjou-kor elejétől saját koráig századonként egyet-egyet. A középkoriak, tartalmuk szerint, a már elenyészett birtokjogokra, a Kán László lázadó erdélyi vajda familiárisára, a XIV. század első felében élt Wass Miklós csicsói várnagyra vonatkoztak, de itt találjuk meg a pallosjogot adományozó és hetivásár tartását engedélyező kiváltságleveleket és azokat az okleveleket is, amelyek a Wass-családnak a Lackfiak familiárisaként a XIV. században tisztséget viselt családtagok működéséhez kapcsolódtak. Ezek a birtokjogok szempontjából már kisebb jelentőségűek voltak: ügyvédvalló levelek, nyugták, tiltakozások, perhalasztó oklevelek, igazolások eskü letételéről, tanúvallatások hatalmaskodási ügyekről, idézőlevelek és bírságotlólevelek nagy tömege, amelyek azonban az erdélyi igazságszolgáltatás becses emlékei. A *Miscellaneák* újabb kori részei is tartalmazznak birtok- és másfajta perekkel kapcsolatos iratokat, továbbá olyanokat, amelyeket nem lehetett birtokhoz kapcsolni, nyugtákát, művelődés- és politikátörténeti vonatkozású missiliseket, idegen családokra vonatkozó leveleket, illetve sok olyat, amelyek csak a család történetének szempontjából érdemeltek figyelmet. Az általa rendezett levéltárrész végére kerültek a házasság vagy leányági öröklés útján megszerzett Bogáthi-, osdolai Kún-, Ébeni-, somkeréki Erdélyi, vajai Vay-birtokokra és más, kisebb jelentőségű családi birtokokra vonatkozó iratok. Az egyes fasciculusok a jogbiztosító oklevelekkel és iratokkal indulnak (általában adománylevelekkel), és emellett osztály-, zálog- és peres leveleket, szerződéseket, valamint – nagy számban – kezesleveleket tartalmaznak. Külön fasciculusba kerültek a Wass család tagjait tisztségbe kinevező kiváltságlevelek.

Valamennyi középkori oklevél hátlapjára rávezette a szöveg tartalmi kivonatát és olykor javította a hátlapra már korábban rávezetett kivonatot vagy tárgymegjelölést. Egy ízben ki is oktatta ismeretlen elődjét, aki az erdélyi káptalan 1335. évi oklevelére, amely a birtokos család három nemzedékének leszármazását tartalmazta, ráírta, hogy „A Wass család homályos leszáрма-

zása”, mire Huszti önérzetesen megjegyezte: „Nemhogy homályos, hanem világos, azok számára akik olvasni tudnak.”²⁵

Valószínűleg *minden* középkori oklevelet (köztük sok olyat, amely alkalmatlan volt a birtokjogok igazolására) – egyenként kivonatolt és bevezette *Registrum*ába. Úgy látszik, különös érzékenységgel viseltetett a levéltár ezen legrégebbi darabjai iránt és már az ő korára is megrongálódott és teljesen olvashatatlaná vált oklevelet is érdemesnek tartotta megőrizni.²⁶ Az újabb kori darabokat azonban nem részesítette ekkora figyelemben, és csak szigorú válogatás után elenchizálta azokat. Itt már a tartalom volt a döntő és némelyik hátlapjára azok közül, melyeket a birtokjogok vagy a család-, ill. a köz-történet szempontjából érdektelennek tartott ráírta, hogy „Semmire való levél”, vagy azt, hogy „Semmit ér!”²⁷, de jellemző módon ezeket sem selejtezte ki. A család a Huszti-féle rendezés szerint tartotta rendben a levéltárat és a kétszer (1811, 1896) is végbevitt számbavétel ennek alapján történt.²⁸ Az egyes ágak pereinek viteléhez kikölcsönzött iratokat ugyancsak a *Registrum* segítségével tartották nyilván: a nagy számban fennmaradt elismervények bizonyítják, hogy az iratmegőrzésben is fontos gyakorlati szerepe volt.

A *Registrum* nem bizonyult haszontalannak a modern történeti kutatás szempontjából sem. A Wass-család a történeti értékű levéltárat már a XIX. században a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tette (az érdeklődés leginkább a középkori oklevelek felé fordult) és az anyagban való tájékozódás a többször kikölcsönzött *Registrum* alapján történt. Használta a jogász és történész Deák Farkas (1832–1888) – aki a *Hazai okmánytár* szerkesztői számára közvetítette az Árpád-kori okleveleket, közel hatvan szöveget tett közzé a *Hazai oklevéltárban*, és akitől a levéltár első tudományos ismertetése származik²⁹ –, a numizmatikus és történész Réthy László (1851–1914), aki

²⁵ Wass cs lt, 1335. december 28. (MOL, DF 252 704). A hátlapon XVIII. századi kéz írásával: „1335 in Capitulo ecclesie Transsilvane obscura genealogia familiae Vas descriptio.” Alatta Huszti András írásával: „*Imo non obscura, sed clara est iis qui legere sciunt.*”

²⁶ Huszti: *Wass-Registrum* 108. (Miscellanea. Num. 111: Instrumentum truncatum et penitus oblitteratum); Uo. 155: Penitus oblitterata).

²⁷ Wass cs lt, 7168. sz., 5414. sz.

²⁸ Gr. Wass Ármin (1851–1914) feljegyzése: „A fenti levéltárt 1896 február havában a ‘Registrum’ nyomán átnézvén a nagyrészt össze-vissza hányt okmányokat a régi fasciculusok szerint rendeztem, s ezen munkálatról a fenti kimutatást készítettem. Megjegyzendőnek vélem, hogy az 1749-en inneni peres aktákat nem kutattam át, s így megeshetik, hogy azok közt még feltalálhatók lesznek egyes, a ‘hiányzók’ közt felsorolt okmányok. Czege, 1896. februárban. Gróf Wass Ármin. NB. Az I, X, XXII, XXXII, XXXV és XXXVI fasciculusokból hiányzó okmányok egy része már egy 1811 előtről kelt jegyzetben mint ‘hiányzók’ vannak felsorolva. Gróf W. Ármin” (Wass cs lt, 1896: 8500. sz.).

²⁹ Deák Farkas levelei Wass Ádám (1822–1893) grófhhoz (különösen: Wass cs lt, 1874: 7257. sz., 1877: 7275. sz., 1877: 7276. sz. – Az említett munkák: *Codex diplomaticus patrius [Hungaricus]. Hazai okmánytár*. Kiad. Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Stummer Arnold – Ipolyi Arnold – Vég hely Dezső. I–VIII. Győr–Bp. 1876–1891. – *Hazai oklevéltár*

révén az elenchus birtoklástörténeti adatai beépültek Szolnok-Doboka vármegye monumentális monográfiájába³⁰, a középkorász Fejérpataky László (1857–1923)³¹ és valószínűleg az erdélyi szászok oklevéltárának elindítója, Franz Zimmermann (1850–1935) is.³² Megemlíthető, hogy két oklevél provenienciája, amely gyűjtők és antikváriusok kezén keresztül került a Wass-levéltárból Nagy Jenő csíkszentmártoni gyűjteményébe, ugyancsak a *Registrum* segítségével volt azonosítható³³, és több mint ötven (!) mára elveszett oklevél tartalmát csak Huszti kivonatai tartották fenn.³⁴ A levéltárban olyan oklevél is van, aminek ugyan fennmaradt eredetije, de ezt csersavval kezelték és emiatt mára nagyrészt olvashatatlaná vált, de tartalma ugyancsak a *Registrum* kivonatának segítségével rekonstruálható.³⁵

Történeti érdeklődésének köszönhetjük tehát, hogy több olyan oklevél és újabb kori irat is megmenekült a selejtezésből, amelyeket Huszti korának levéltári szemlélete általában megőrzésre nem érdemesített. Mindezek ellenére a Wass-levéltár sem maradt meg sértetlenül, mert a XIV. századi gazdag okleveles anyaghoz képest igencsak szegényes és aránytalanul oszlik meg a XV. századi rész.³⁶ Nagy valószínűséggel állítható azonban, hogy a levéltár-

1234–1536. Szerk. Nagy Imre – Deák Farkas – Nagy Gyula. Bp. 1879. – Deák Farkas: *A gróf Wass-család czegei levéltáráról és a gyekei Wesselényi-siremlékről*. Sz. VIII(1874). 301–311. Megjegyzendő, hogy a Deák Farkas által kikölcsonzított és a *Hazai oklevéltárban* közölt oklevelek egy része elveszett, noha ennek váratlan halála után öccse, Deák Lajos visszajuttatta a családnak azokat az okleveleket, amelyeket az elhunyt hagyatékában talált (Wass cs lt, 1888: 7286. sz.).

³⁰ Tagányi Károly – Kádár József – Réthy László, dr. – Pokoly József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. I–VII. Deesen 1901–1905.

³¹ Réthy László [valószínűleg Wass Ádámnak]: „Ide mellékelve van szerencsém végre a Gróf Wass család levéltárának *Registrumát* tisztelettel és köszönettel megküldeni. Multkor, midőn mentegető levelemet elküldöttem volt, érkezett haza Dr. Fejérpataky László múzeumi levéltárnok; nem mulaszthattam el, hogy a nagybecsű *Registrumot* meg ne mutassam neki, melyből ő sok jegyzetet készített magának”. ... Budapesten, M. N. Múzeum, 1891. szept. 12. (Wass cs lt, 1891: 8467. sz.).

³² Franz Zimmermann 1890–1891 között több levelet írt Wass Ádámmal a szász vonatkozású középkori oklevelek közlésének ügyében. Az anyagban való tájékozódás minden bizonnyal ebben az esetben is Huszti *Registruma* alapján történt (Wass cs lt, 8436–8440. sz.).

³³ Entz Géza–Jakó Zsigmond: *Jelentés Sütő-Nagy Jenő csíkszentmártoni közjegyző levéltáráról*. EM XLIX(1944). 268–278.

³⁴ Ezekre példa: *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Erdélyi okmánytár*. II. (1301–1339). Jegyzetekkel regesztákban közléteszi Jakó Zsigmond. Bp. 2003 (sajtó alatt). 919, 1016–1017. sz.

³⁵ Wass cs lt, 1401. március 13. (MOL, DF 252 726) Vö.: Huszti: *Wass-Registrum* 99.

³⁶ A levéltár anyaga részben szétforgácsolódott (házasság révén egy része a Bárczay család levéltárába került) és egy kisebb része megsemmisült: biztos tudomásunk van arról, hogy még 1942-ben Cegén is őriztek egy töredéket és erről egy másfél oldalas ismertetés meg is jelent az oda ellátogató Entz Géza (1913–1993) tollából, ám mai sorsáról, de még esetleges elpusztulásáról sem tudunk semmit. Könnyen megeshet, hogy végleg elveszett a történetkutatók számára. Minderre lásd: Entz Géza: *Wass-Tarjányi Akos családi levéltára Cegén*. EM

ban megejtett módszeres selejtezést nem ő vitte végbe; ez minden bizonnyal már előtte megtörtént.

A Huszti által végzett munka lefolyását és időtartamát nem ismerjük, mert működéséről nem maradtak fenn iratok a Wass-levéltárban, mint ahogy ilyeneknek a Kornis-levéltárban sem sikerült nyomára lelni. Utóbbinak a rendezése is a fentebb ismertetett elvek szerint történt: a fasciculusokat, melyeket a latin ábécé betűivel jelölt, az egyes birtokok szerint alakította ki, de létrehozott vegyes tartalmú fasciculusokat is. Történeti érdeklődése ennél a rendezésnél is megmutatkozott. Külön fasciculusokba rendezte a politikátörténet szempontjából is fontos missiliseket és megőrzésre érdemesített számadásokat is. A Huszti által a levéltár végére helyezett fasciculusok elsősorú többsége – talán az utókor nemtörődömsége folytán – elveszett. A *Kornis-Registrum* magában foglalja az 1222-es Aranybulla egy állítólagos példányának leírását is, melyre már korábban felfigyelt a történeti kutatás. Mivel nyilvánvaló volt, hogy egy hamisított oklevélről volt szó, Tagányi Károly – aki már nem láthatta az eredetit, csak registrumbeli leírását, és akit talán befolyásolt az utókor elítélő vélekedése is – sietett megjegyezni, hogy az csak Huszti koholmánya lenne.³⁷ Husztit vérbeli levéltáros módjára érdekelte az általa rendezett iratanyag korábbi sorsa is, ezért a *Registrum* végére teljes szövegében bemásolta Kornis Gáspárnak a levéltárra vonatkozó feljegyzését.³⁸ Elenchusa ez esetben is több, mára elveszett középkori oklevél kivonátát őrizte meg.³⁹ Jogászként és jogtörténészként felfigyelt a *ius ligatum*ról írt

XLVIII(1943). 109–110. (megjelent még Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről* c. munka függelékeként, Kv. 1943. 23–24.), ill. Entz Géza: *A cegei Wass-kastély*. Ellenzék (Kv.) 63/1942. 270. sz. (1942. nov. 28.). 9. – Érzékeny veszteség a családi levéltár számára, hogy elveszett annak a Wass Samunak (1814–1879) az irathagyatéka is, aki országgyűlési képviselő és Kossuth Lajos követe volt, 1849-ben Amerikába emigrált, majd hazatérte után az MTA tagja lett. Lásd: Deák Farkas: *Gróf Wass Samu emlékezete*. Bp. 1881. (Értekezések a természettudományok köréből X/7.). A Wass-levéltárhoz kapcsolódik Wass Ottilia már említett irathagyatéka is [ENMLt], de más, nagyobb családi levéltárak is (pl. bethleni Bethlen [MOL], Jósika cs hitbizományi lt [ENMLt]) őriznek vonatkozó anyagot.

³⁷ „Authenticum et originale privilegium, ab Andrea rege Hierosolymitano, nobilitati Hungariae concessum, anno domini 1222 in manuscripto, quator sigillis pendentibus corroboratum.” Ez után Tagányi Károly kézírásával: „Bizonyosan az elenchizáló Husztinak mystificatiója. T[agányi] K[ároly].” (Huszti: *Kornis-Registrum*, p. 43. Fasc. g).

³⁸ „Cornis Gáspár emlékeztető jegyzése, melyet ezen szókkal írt: 1669. 25. Decembris. Szepesben, Illyésfalván, gróff Csáki Istvánné néném asszonyánál lévén, vittem volt fel az ruszkai leveleimet. A' ki keresi, vagy ott, vagy a pater jesuitáknál szepesi káptalanban találják. In Szent Demeter, 28 Ianuarii 1670. G. Kornis m. p. Mely dologról ezen betű alatt való fasciculusban több minuta memorialisok vannak.” (Huszti: *Kornis-Registrum*, p. 44. Fasc. u).

³⁹ Pl. Huszti: *Kornis-Registrum*, p. 16. Lit. K (Gyeke). Num. 5–7.

feljegyzésekre és az 1576-os országgyűlési végzésekre⁴⁰, és emellett fontosnak tartotta több olyan fasciculus kialakítását is, amelyekbe a történetkutatás által majdan hasznosítható, nem birtokjogi vonatkozású iratokat helyezett. Hogy megőrzésüket biztosítsa, jellemző megjegyzésekkel figyelmeztette az utókort: „propter memoriam meg lehet tartani”, „históriára tartozó levelek, melyeket nem méltó elvetni”, „emlékezetre méltók” vagy „registrumok, mellyeket rendre lehet meg nézni s meg is kell tartani”.⁴¹

A Huszti munkásságának értékelésekor szólni kell még a Haller család történetéről írt munkájáról, melyet br. Haller János (1692–1755) gubernátor rendelt meg.⁴² Ez némiképpen különbözik a Wass család történetéről írt művétől, mert összeállításakor nem elsősorban a családi levéltárra, hanem a Haller-levéltárban meglévő nemzetségekönnyvre támaszkodott, amelyet a XVI. században, még Nürnbergben kezdtek el írni és az egymást követő nemzedékek tovább vezettek. Emiatt munkája legnagyobb részét a különböző ágak lezármazásának aprólékos bemutatása, de kitér a fontosabb viselt hivatalok felsorolására és egy egész fejezetet szentelt a családnév megfejtésének, egy másikat pedig a családi címer fejlődésének tárgyalására. A családkönyvön kívül néhány irathoz is hozzájutott (némelyeket bemásolta a munkájába), használta Buddeus Franz *Universalis Historia Geographica*ját és Georg Soterius († 1728) szebeni főesperes német nyelvű *Históriáját*. Érzékenysége a történeti források irányában itt abban mutatkozott meg, hogy bemásolta művébe a szebeni Haller-ház több emléktábláját, feliratát, címerét és festményét; talán ez munkájának legértékesebb része. A család történetéről több

⁴⁰ „A Catholica religiót concernáló néminemű emlékezetes dologok és apróság jegyzések etc. Holott van egy kis discursus is a Gerendi János nótáztatásáról és a ius ligatumról. Ott vannak a Báthori Kristóf idejében anno 1576 condált, ország articulussai is” (*Kornis-Registrum*, p. 44. Fasc. s).

⁴¹ Keresztúri Kristófnak és feleségének, Körösi Ilonának „fejedelmektől és más úri rendektől, hadi s egyéb közönséges dolgok felől költ, missilis és históriára tartozó levelei, melyeket nem méltó elvetni” (*Kornis-Registrum*, p. 42. Fasc. U); „Cameratica informatiók. Rescriptumok és egyéb fejedelmek, fő rendek és tisztartók oeconomiaról szolló missilis levelek propter memoriam meg lehet tartani” (Fasc. Y); „Néhai Cornis Ferencz úrnak és az ő feleségének Wesselenyi Catharina asszonynak szolló missilis levelek. Pro memoria; a kinek tetszik, még olvashattya” (Fasc. Z); „Brandenburgi Georgius Wilhelmus electortól és más fejedelmi férfiaktól, néhai eques auratus Kornis Sigmondnak küldött levelek. Emlékezetre méltók” (p. 43. Fasc. Ü); „Cardinalisok és más catholicus papi fejedelmek missilis levelei” (Lit. f); „A Kornis jószágokról való régi urbáriumok, inventariumok proventusai és néminemű clenodiumok felől való registrumok, mellyeket rendre lehet meg nézni s meg is kell tartani” (p. 44. Fasc. o); „Egy kis hosszú zatskóban vagyon egy törökül írt levél” (p. 45. Fasc. s); „Ezekon kívül vagyon ezen Kornis ládában két pléh öreg iskatulya. Melyeknek egyikében vagyon a Gróffságról, a másikban pedig a Gubernátorságról adott két Diploma avagy királyi függő petsétes levél” (p. 46. Fasc. w).

⁴² Huszti: *Haller* (lásd a 6. fejezetet).

modern feldolgozás is napvilágot látott⁴³, és ezek alapján elmondható, hogy az általa összeállított családfa az eddig nyomtatásban közltekénél sokkal teljesebb (még a csecsemőkorban elhunytakat is tartalmazza).

Mindent egybevetve, Husztiról elmondható, hogy nagy fontosságú munkát végzett néhány erdélyi családi levéltár megmentésének érdekében és két ismert családtörténeti munkája – adatgazdagság, forrás-megalapozottság és rendszeresség tekintetében – messze meghaladja az azelőtt nem sokkal megjelent első nyomtatott, összefoglaló jellegű erdélyi családtörténeti munkát, Mikola László (1665–1742) *Erdélyi genealógiáját*⁴⁴ vagy a következőt, Kővári László (1819–1907) *Erdély nevezetesebb családait*⁴⁵, sőt, a modernebb, ma is használt „Nagyiván”-t⁴⁶. Igaz, utóbbiak nem csak egy-egy család történetének feltárását tűzték ki célul; Huszti munkái azonban előkelő helyen szerepelhetnek ebben a rangsorban.

Huszti tudományos munkássága nem bontakozhatott ki, mert feltűnést keltő kritikái és a társadalmi konvenciók áthágása miatt kortársai kiközösítették és folyamatosan zaklatták. Élete vége fele, sorsának szerencsétlen alakulása mellett is tiszteletet érdemlő, komoly tudományos munkát végzett. Jelen tanulmány szerény hozzájárulás kívánt lenni Huszti munkásságának jobb megismeréséhez.

⁴³ *Die Familie der Herrn und Grafen Haller von Hallerstein in Siebenbürgen*. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. III(1858). 164–207. – *A Haller grófok nemzetség-könyve*. I. *Czimerek*. Turul IV(1886). 1–11. II. *A család története*. Turul IV(1886). 49–72 (Szádeczky Lajos). III. 105–123. *A Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségkönyvük magyar viselet-képei*. (Bonczi Ödön). – Ugyanez megjelent különnyomat formájában is: *A gróf Haller-család nemzetség-könyve. Czimertan, család-történet, művelődéstörténet és viselettan szempontjából*. Ismertetik: Szádeczky Lajos és Boncz Ödön. Bp. 1886. – Illésy János: *Adalékok a Haller grófok nemzetségkönyvéhez*. Turul XII(1894). 146–147. – Kubinyi András: *Die Nürnberger Haller in Ofen*. In: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg*, 1963–1964. 80–128.

⁴⁴ *Historia Genealogico Transilvanica*. Ladislaus Mikola Liber-Baro de Szamosfalva. Anno 1731.

⁴⁵ Kolozsvárt 1854.

⁴⁶ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XII. Pest 1857–1865. Pótlékkötet: Pest 1868.